

Pasitikėjimas tinklaveika: ką apie tai mąno skaitmeninio pasaulio čiabuviai ir imigrantai?

Aida Savicka

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Skaitmeninių komunikacijos technologijų plėtra sudarė prielaidas rasti ir žaibiškai išpopuliarino naujus, dažnai patogesnius ir pigesnius tarpasmeninio bendravimo būdus, sukurdamos visiškai naujo tipo socialumo erdves, kuriose sparčiausiai ir patogiausiai įsikūrė bei aktyviausią gyvenimą gyvena jauniausioji karta. Tarpusavio komunikavimo ir veikimo pasauliniame tinkle požiūriu ši karta tapo tokia unikali, kad netgi imta vaizdingai vadinti skaitmeniniais čiabuviais, atskiriant juos nuo vyresnių kartų, kurie – teigiama – net ir įgavę reikalingų įgūdžių ir kompetencijų, tegali tapti skaitmeniniais imigrantais. Nors skaitmeninių čiabuvių terminas tapo gana populiarus ir plačiai naudojamas, šis gilias pasekmes įvairiose visuomeninio gyvenimo srityse galintis turėti socialinis reiškinys kol kas išlieka mažai tyrinėtas. Pasitelkus socialinės kognityvinės teorijos prielaidas ir ieškant atsakymo į vis dar atvirą klausimą, ar amžius yra esminė skirtis tarp skaitmeninių čiabuvių ir skaitmeninių imigrantų ašis ar kiti dalykai (išsimokslinimas, materialinė gerovė ir kt.) gali šiuos ryškus skirtumus kompensuoti, šiame straipsnyje dėmesys pirmiausia sutelkiamas į pasitikėjimo tinklaveika reiškinį, nes pasitikėjimas yra būtina sąlyga sėkmingam kiekvieno socialinio organizmo funkcionavimui. Remiantis naujausiais *Europos vertybių tyrimo* duomenimis, siekiama atskleisti, kaip skirtingos Lietuvos gyventojų kartos suvokia tinklaveikos patikimumą ir kokias tai sudaro prielaidas joms prisitaikyti prie sparčiai kintančio šiuolaikinio pasaulio komunikacinio lauko.

Pagrindiniai žodžiai: tinklaveika, pasitikėjimas, skaitmeniniai čiabuviai, skaitmeniniai imigrantai, socialinė kognityvinė teorija, saviveiksmingumas

Saviveiksmingumas kaip skaitmeninės skirties priežastis

Vos prieš kelis dešimtmečius asmeninių kompiuterių išradimu bei vėlesne interneto technologijų, suteikiančių galimybę laisvai ir greitai perduoti informaciją, plėtra prasidėjęs skaitmeninis amžius pasaulį pakeitė (ir tebekeičia) labiau nei buvo galima numanyti. Milžiniški šių technologinių pokyčių tempai tiek pasaulyje, tiek Lietuvoje lėmė esmingą technokultūrinę skirtį tarp jauniausios ir vyresnių kartų. Kyla klausimas, kokios yra tokio reiškinio priežastys? Kodėl jaunimas su didesniu entuziazmu pasitelkia naująsias technologijas savo kasdiniame gyvenime, naudoja jas intensyviau ir įvairesnėje veikloje? Vienas iš galimų atsakymų, kylantis iš socialinės kognityvinės teorijos prielaidų, yra gana paprastas – jauni žmonės tiesiog drąsiau neria

į šią naują sritį, nes matydami teigiamus pavyzdžius tiek savo socialinėje erdvėje, tiek medijose, turi mažiau dvejočių, jog jiems galėtų nepasisiekti ją įvaldyti.

Esminė socialinės kognityvinės teorijos, kurios pradininkas yra kanadiečių psichologas Albertas Bandura (Bandura 1986, 2001), prielaida yra tokia, kad reikšminga individo mokymosi dalis vyksta ne pačiam atliekant tam tikrus veiksmus, o stebint kitus žmones jų socialinėse sąveikose ir analizuojant bei vertinant jų veiksmus pagal stebinčiajam reikšmingus kriterijus. Vėliau stebėtus elgesio modelius atkartojant savo veikloje ir sulaukiant teigiamo arba neigiamo atlygio, žmogus nusprendžia, ar juos tęsti ateityje. Šiame procese lemiamą vaidmenį vaidina asmens tikėjimas savi-veiksmingumu, išankstinis savo galimybių atlikti reikalingus veiksmus vertinimas, kuris lemia stipresnį ar silpnesnį pasiryžimą tai daryti. Kitaip tariant, jau prieš pirmąjį bandymą kažką atlikti žmogus gali turėti nuostatą, ar jis tai sugebės, o tai turi įtakos tiek tam, ar jis iš viso pasiryš išbandyti naują veiklą, tiek tam, kaip atkakliai jis sieks įveikti pasitaikiusias kliūtis. Svarbu tai, kad toks įsitikinimas susijęs ne tiek su tikraisiais asmens gebėjimais, kiek su subjektyviu savo galimybių vertinimu, nepaisant turimų įgūdžių.

Socialinė kognityvinė teorija taikoma ir aiškinant naujųjų informacinių technologijų įsigalėjimo visuomenėje netolygumus: kalbant apie naujų komunikacijos priemonių, kurių vartotojams reikia aukšto lygio kompetencijų ar įgūdžių, įvaldymą, saviveiksmingumo principas įgauna ypatingą svarbą (Hill, Smith, Mann 1987; Compeau, Higgins, Huff 1999; Eastin, LaRose 2000). Kaip rodo interneto vartotojų tyrimai, visi pradedantieji susiduria su didesnėmis ar mažesnėmis psichologinėmis kliūtimis: jiems naudojimasis internetu dažniau kelia stresą, jie dažniau susiduria su probleminėmis situacijomis ir yra mažiau patenkinti savo interneto įgūdžiais. Būtent saviveiksmingumo suvokimas yra pagrindinis būdas įveikti šią baimę, nes nepasitikėjimas savimi yra beveik tokia pati svarbi skaitmeninės atskirties priežastis kaip riboti finansai ar interneto prieigos trūkumas. Tad grįžtant prie tarpgeneracinės technokultūrinės skirties klausimo, nereikia manyti, kad jaunesni žmonės turi aukštesnius kognityvinius ar kitus gebėjimus, reikalingus darbui su informacinėmis technologijomis – užtenka jau to, kad jie labiau tiki saviveiksmingumu, ir dėl to yra labiau pasiryžę išbandyti naujus veikimo būdus, taip pat atkakliau siekti juos įvaldyti net ir tuomet, kai iškyla kliūčių.

Skaitmeniniai čiabuviai ir imigrantai

Analizuodamas kartų skirtumus, susijusius su skaitmeninių technologijų įvaldymu, amerikiečių edukologijos ekspertas Marcas Prensky dar 2001 metais išpopuliarino *skaitmeninių čiabuvių* ir *skaitmeninių imigrantų* terminus (Prensky 2001a, 2001b). Pagal jo apibrėžimą, „skaitmeniniams čiabuviams skaitmeninė kompiuterių, video-

žaidimų ir interneto kalba yra *gimtoji kalba*“ (Prensky 2001a, p. 1); tuo tarpu „tie, kurie negimė skaitmeniniame pasaulyje, bet kažkuriuo vėlesniu savo gyvenimo etapu susižavėjo ir priėmė daugelį naujų technologijų aspektų, yra ir visada bus, lyginant su pirmaisiais, skaitmeniniai imigrantai“ (Prensky 2001a, p. 3). Kompiuterių, planšetinių, išmaniųjų telefonų, laikrodžių ar žaislų, skaitmeninių muzikos grotuvų ir kitokių išmaniųjų įtinkintų prietaisų apsuptyje gimę ir besiformavę jaunuoliai, kuriems šių daiktų egzistavimas yra savaime suprantamas ir nekvestionuojamas, turi visiškai kitą santykį su jais nei tie, kurie juos pažino jau būdami subrendę ir turėjo sąmoningomis pastangomis išmokti jais naudotis. Tačiau net ir išmokę naudotis naujosiomis technologijomis vyresnių kartų žmonės negali visiškai perprasti jaunuolių, nes pastarieji mąsto, ieško informacijos ir ją apdoroja jau visiškai kitaip. Prensky teigimu, šis skirtumas yra esminis, ir procesas yra negrįžtamas, nes skirtingos patirtys asmenybės formavimosi laikotarpiu lemia skirtingas smegenų struktūras; tačiau ši skirtis gali būti aiškinama ir skirtingu jaunimo bei vyresnių kartų atstovų skaitmeniniu saviveiksmingumu, nes pirmieji skaitmeninį pasaulį pažino faktiškai vos gimę, todėl turi mažiau baimių ir nepasitikėjimo, veikdami jame.

Neabejotinai skirtį tarp skaitmeninių čiabuvių ir skaitmeninių imigrantų sąlygoja ne vien skirtumai tarp kartų – kai kurie tyrinėtojai teigia, kad ne mažiau reikšmingos įtakos jai gali turėti ir žmonių išsimokslinimas, finansinės galimybės, poreikis ir motyvacija naudotis naujosiomis technologijomis, jų naudojimo intensyvumas, patirtis ir panašiai (Tapscott 1998; Helsper, Eynon 2010). Kiti taip pat ragina atsižvelgti į faktą, kad ir jauniausioji karta nėra vienalytė grupė technologijų naudojimo prasme – šiems žmonėms taip pat būdinga skirtinga naudojimosi naujosiomis technologijomis patirtis, įpročiai, motyvacija, galimybės bei iš to kylančios skaitmeninės kompetencijos (Kennedy et al. 2008; Facer, Furlong 2001).

Pasitikėjimas tinklaveika kaip komunikacijos variklis

Vienas iš skirties tarp skaitmeninių čiabuvių ir skaitmeninių imigrantų rodiklių, nagrinėjamas šiame straipsnyje, yra pasitikėjimas tinklaveika, kuris glaudžiai susijęs su skaitmeniniu saviveiksmingumu, nes pastarasis veikia kaip įsitraukimo į skaitmeninį pasaulį ir išankstinio pasitikėjimo tinklaveika katalizatorius. Kaip ir kiekvienoje socialinėje aplinkoje, taip ir tinklaveikoje tarpusavio pasitikėjimas yra svarbus komunikaciją skatinantis elementas: norėdami plėsti savo tinklą, vartotojai privalo priimti tam tikrą pasitikėjimo kitais riziką, tikėdamiesi, kad ji bus mažesnė nei galima bendravimo tinkle teikiama nauda. Tinklaveika neišvengiamai reikalauja bent tam tikro asmeninių duomenų atskleidimo: tapatybių atskleidimas internete leidžia sumažinti sąveikos netikrumą (Tidwell, Walther 2002), o neretais atvejais yra tiesiog būtinas, norint prisijungti prie virtualių grupių, įsigyti prekes ar paslaugas (Galegher,

Sproull, Kiesler 1998; Metzger 2004). Ypatingai tai ryšku internetiniuose socialiniuose tinkluose, kurie paremti ne tik tapatybės, bet ir įvairių savo asmenybės bruožų, įsitikinimų, gyvenimo įvykių atskleidimu, siekiant palaikyti ryšius su draugais ar artimaisiais, užmegzti naujas pažintis, plėsti savo socialinį ratą, skleisti pažiūras ar ieškoti palaikymo (Ellison, Steinfield, Lampe 2007). Besiformavusi kaip privataus bendravimo terpė, kai į tinklus būrėsi vieni kitus bent šiek tiek jau pažįstantys žmonės, jie kūrė begalinio pasaulio atvirumo įspūdį; bet, tinklaveikai netrukus įgavus viešą pobūdį, socialinių tinklų vartotojams tenka vis aiškiau įsisąmoninti šioje erdvėje išskylančias grėsmes asmens saugumui, teisės į privatumą užtikrinimui. Tad tam tikras pasitikėjimo kreditas yra būtinas tinklaveikai, nes tik jis gali užtikrinti sėkmingą tinklo funkcionavimą ir tęstinumą, suteikdamas pagrindą efektyviai tinklo narių komunikacijai ir bendradarbiavimui.

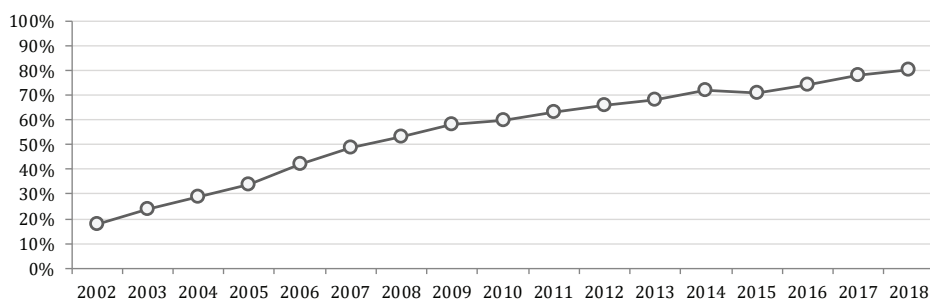
Galime kalbėti apie dvejopą pasitikėjimo ir tinklaveikos patirties tarpusavio ryšį: viena vertus, didesnis pasitikėjimas tinklaveika skatina drąsiau ir aktyviau joje dalyvauti; kita vertus, didesnė veikimo tinkle patirtis suteikia daugiau išmanymo apie jame vykstančius procesus, o kartu – ir daugiau pasitikėjimo. Kadangi skirtingų kartų žmonės turi labai besiskiriančią veikimo tinkle patirtį, tikėtina, kad ji lemia ir pasitikėjimo tinklaveika skirtumus. Tad čia keliamas esminis klausimas, ar amžius yra pagrindinė skirties tarp skaitmeninių čiabuvių ir skaitmeninių imigrantų ašis, ar kiti dalykai (visų pirma išsimokslinimas, materialinė gerovė) gali tą skirtumą kompensuoti. Ieškant atsakymo į šį klausimą, pasitelkiami oficialūs statistiniai duomenys bei naujausio *Europos vertybių tyrimo*, kuris Lietuvoje buvo atliktas 2017 metų pabaigoje, duomenys.

Skaitmeninių čiabuvių ir skaitmeninių imigrantų veikimo tinkle ypatumai

Statistiniai duomenys apie tinklaveikos aktyvumą tarp skirtingo amžiaus Lietuvos gyventojų patvirtina teiginį, kad skirtis tarp jauniausios ir vyresnių kartų įtinklinimo požiūriu yra beprecedentė, ir tokią tegalėjo sukurti tik milžinišku tempu įsivyravusios naujosios technologijos: vos per keliolika metų iš vis dar nišinės informacijos perdavimo ir komunikacijos priemonės internetas tapo bemaž visa aprėpiančia medija, ypačingai įsigalėjusia tarp jaunimo.

Kai kurias išvalgas apie asmenų veikimą internete, apie jų kompetencijos lygį, skirtumus tarp amžiaus grupių, apie šių procesų dinamiką galima daryti, pasitelkus oficialius statistinius duomenis. Jie rodo, kad naujųjų komunikacijos priemonių išpopuliarėjimui būtinos interneto skverbties tempai per pastaruosius keliolika metų Lietuvoje buvo milžiniški – nuo penktadalio gyventojų nesiekiančios skverbties 2002 metais iki net keturių penktadalių internetu besinaudojančių gyventojų 2018 metais (žr. 1 paveikslą).

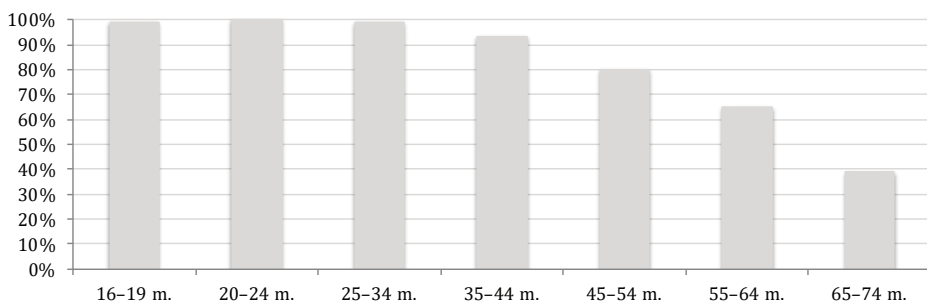
1 pav. Interneto skverbtis Lietuvoje 2002–2018 m.
(besinaudojusiųjų internetu per pastaruosius 3 mėnesius dalis bendrame gyventojų skaičiuje)

Šaltinis: Eurostat (duomenų kodas internete: isoc_sk_dskl_i).

Kalbant apie skirtumus tarp kartų, bendras interneto skverbties lygis tarp 16–34 metų amžiaus vartotojų yra beveik vienodas, siekdamas bene 100 procentų besinaudojusiųjų internetu per pastaruosius 3 mėnesius. Šis rodiklis nuosekliai mažėja tik vyresnėse amžiaus grupėse: nuo 93 procentų tarp 35–44 metų amžiaus vartotojų iki 39 procentų tarp 65–74 metų amžiaus vartotojų (žr. 2 paveikslą).

2 pav. Naudojimasis internetu amžiaus grupėse, 2018 m.
(besinaudojusiųjų internetu per pastaruosius 3 mėnesius dalis)

Šaltinis: Eurostat (duomenų kodas internete: isoc_sk_dskl_i).

Tačiau analizuodami naudojimosi internetu intensyvumą skirtingose amžiaus grupėse, matome aiškią skirtį tarp 16–24 metų amžiaus žmonių ir visų kitų. Esminis skirtumas yra ne tik tas, kad faktiškai visi jauniausios amžiaus grupės žmonės (98 proc.) naudojami internetu kasdien (kai kitose amžiaus grupėse šis rodiklis nuosekliai mažėja nuo 97 iki 24 procentų), bet ir tas, kad vienintelėje šioje grupėje naudojimosi internetu intensyvumas visiškai nepriklauso nuo žmonių išsimokslinimo: jei jauniausioje amžiaus grupėje kasdien internetu naudojasi absoliuti dauguma tiek žemiausią,

ties aukščiausią išsimokslinimo lygį pasiekusių žmonių, vyresnėse amžiaus grupėse kasdienis naudojimas internetu yra labai glaudžiai susijęs su šių žmonių išsimokslinimu (žr. 1 lentelę). Ta pati tendencija atsispindi ir skaitmeninio raštingumo lygio skirtumuose tarp kartų: jei jauniausioje amžiaus grupėje bazinis ir aukštesnis skaitmeninis raštingumas siekia 93 procentus ir nėra aiškiai apspręstas išsimokslinimo, kiekvienoje kitoje amžiaus grupėje skaitmeninio raštingumo lygis mažėja (nuo 89 iki 11 procentų) ir yra reikšmingai diferencijuotas pagal išsimokslinimo lygį (žr. 1 lentelę).

Kalbant apie populiariausias nekomercines veiklas interneto tinkle, jas būtų galima išskirti į komunikacines, pramogines bei funkcinės. Jauniausioje kartoje bene visuotinai paplitę tokios komunikacinės bei pramoginės veiklos rūšys kaip bendravimas socialiniuose tinkluose (93 proc.), vaizdo įrašų iš dalijimosi platformų žiūrėjimas (91 proc.), kiek mažiau – žaidimų, vaizdų, filmų ar muzikos siuntimasis (88 proc.), internetinės telefonijos ir videokambučių naudojimas (80 proc.); tuo tarpu vyresnėse amžiaus grupėse šios ir tarpasmeninę ir grupinę komunikaciją bei pramogą orientuotos veiklos ne tik žymiai mažiau populiarios, bet ir reikšmingai sąlygotos žmonių išsimokslinimo (žr. 1 lentelę). Kalbant apie funkcinę veiklą paplitimą skirtingose kartose, neabejotinai svarbus yra gyvenimo ciklo efektas: būdami finansiškai priklausomi, jauniausios kartos atstovai neturi galimybės bei poreikio naudotis tam tikromis elektroninėmis paslaugomis. Čia taip pat galime pastebėti, kad įvairias funkcinės veiklas internete (tokias kaip prekių bei paslaugų paieška, internetinės bankininkystės naudojimas, kelionių ir apgyvendinimo paslaugų pirkimas ir pan.) išsimokslinimas diferencijuoja visose amžiaus grupėse, įskaitant ir pačią jauniausią. Visi šie duomenys rodo, kad skaitmenines kompetencijas išsiugdyti gali bet kokio amžiaus žmogus, tačiau supratimo, kaip ir kokiais tikslais gali būti pasitelkiama tinklaveika, skirtumai tarp kartų yra akivaizdūs: jauniausioji karta ją pirmiausia išnaudoja tarpasmeninei komunikacijai ir pramogai, o vyresnės – įvairių praktinių gyvenimo užduočių sprendimui.

Kalbant apie grėsmių privatumui ir asmens duomenų saugumui internete suvokimą, jauniausia amžiaus grupė yra labiausiai informuota ir besiimanti priemonių nuo jų apsaugoti, keičiant naršyklės nustatymus: net 83 procentai 16–24 metų amžiaus žmonių žino, kad slapukai gali būti naudojami žmonių judėjimui internete stebėti (vyresnėse amžiaus grupėse apie tai žinančių žmonių dalis nuosekliai mažėja nuo 77 iki 9 procentų), ir net 43 procentai jų yra pakeitę savo interneto naršyklės nustatymus, kad apribotų slapukų naudojimą (palyginimui – kiekvienoje vyresnėje amžiaus grupėje tai dariusių žmonių dalis krenta nuo 38 iki 3 procentų). Tačiau kartu būtent šios jauniausios amžiaus grupės žmonės yra tarp tų, kurie dažniau nei kiti pateikia savo asmeninius duomenis internetu (žr. 2 lentelę). Tai sutampa su įvairių interneto vartotojų tyrimų rezultatais, atskleidžiančiais, kad nors daugelis socialinių tinklų svetainių vartotojų teigia, kad privatumo užtikrinimas tinkle jiems yra svarbus, jų faktinis elgesys to anaipol nelemia, todėl daroma išvada, kad privatumo užtik-

rinimo svarbos vertinimas neleidžia patikimai prognozuoti į privatumo apsaugojimą orientuoto elgesio. Šis neatitikimas tarp reiškiamo susirūpinimo dėl privatumo užtikrinimo ir faktinio elgesio – vadinamasis „privatumo paradoksas“ (Norberg et al. 2007) – aiškinamas tuo, jog dalijimosi savo asmenine informacija virtualioje bendruomenėje emocinę naudą vartotojai vertina labiau nei galimas netinkamo šios informacijos panaudojimo rizikas (Lee, Park, Kim 2013; Lutz, Strathoff 2014).

Analizuojant privatumui ir asmens duomenų saugumui internete kylančių grėsmių vertinimo skirtumus tarp kartų, galima pakartoti išvadą, kad jauniausieji vartotojai yra unikalūs ta prasme, kad nei jų suvokimo apie galimas grėsmes privatumui, nei nuo šių grėsmių galinčios apsaugoti elgsenos išsimokslinimas taip reikšmingai nediferenciuoja kaip vyresnių amžiaus grupių vartotojų, tarp kurių tiek žinojimas apie grėsmes, tiek pastangos jų išvengti žymiai labiau priklauso nuo išsimokslinimo (žr. 2 lentelę).

2 lentelė. Grėsmių privatumui ir asmens duomenų saugumui internete suvokimo skirtis amžiaus ir išsimokslinimo požiūriu, 2016 m. (%)

	Žino, kad slapukai gali būti naudojami žmonių judėjimui internete stebėti	Yra pakeitę savo interneto naršyklės nustatymus, kad užkirstų kelią slapukų naudojimui ar apribotų jų kiekį	Yra pateikę savo asmeninę informaciją internetu
Visi gyventojai	50	21	43
Skirtis amžiaus požiūriu			
16–24 m.	83	43	63
25–34 m.	77	38	67
35–44 m.	62	25	56
45–54 m.	40	13	36
55–64 m.	24	7	22
65–74 m.	9	3	7
Skirtis amžiaus ir išsimokslinimo požiūriu			
16–24 m. su žemu formaliuoju išsimokslinimu	78	36	55
16–24 m. su vidutiniu formaliuoju išsimokslinimu	84	44	63
16–24 m. su aukštu formaliuoju išsimokslinimu	91	55	83
25–54 m. su žemu formaliuoju išsimokslinimu	21	7	18
25–54 m. su vidutiniu formaliuoju išsimokslinimu	41	12	34
25–54 m. su aukštu formaliuoju išsimokslinimu	81	40	74
55–74 m. su žemu formaliuoju išsimokslinimu	1	0	0
55–74 m. su vidutiniu formaliuoju išsimokslinimu	11	2	8
55–74 m. su aukštu formaliuoju išsimokslinimu	46	17	43

Apibendrinant pateiktus statistinius duomenis, galima suformuluoti tokias pagrindines išvagas:

- jaunimo bazinių ir aukštesnių skaitmeninių kompetencijų lygis aukštesnis nei vyresnėse kartose, ir priklausomybė nuo amžiaus yra tiesinė;
- jauniausioji karta internete veikia aktyviausiai: absoliučios daugumos šiai kartai priklausančių žmonių naudojimas internetu faktiškai yra kasdieninis;
- būtent tarp jaunimo daugumai skaitmeninio raštingumo, veiklos rūšių, grėsmių privatumui tinkle suvokimo rodiklių įtakos beveik neturi išsimokslinimas, o štai kitose kartose išsimokslinimas šiuos rodiklius diferencijuoja reikšmingai;
- didžiausi skirtumai tarp kartų atsiskleidžia analizuojant būtent komunikacinių bei pramoginių veiklų internete populiarumą, o funkcinių veiklų paplitimo skirtumai tarp kartų nėra tokie ryškūs.

Tad atlikta statistinių duomenų analizė atskleidžia aiškias skirtis tarp jauniausios ir kitų kartų įvairiais aspektais: tiek interneto naudojimo intensyvumo, tiek kompetencijų, tiek veiklos rūšių, tiek grėsmių privatumui tinkle suvokimo prasme. Tai aiškiai patvirtina skaitmeninių čiabuvių kaip amžiaus kategorijos koncepciją.

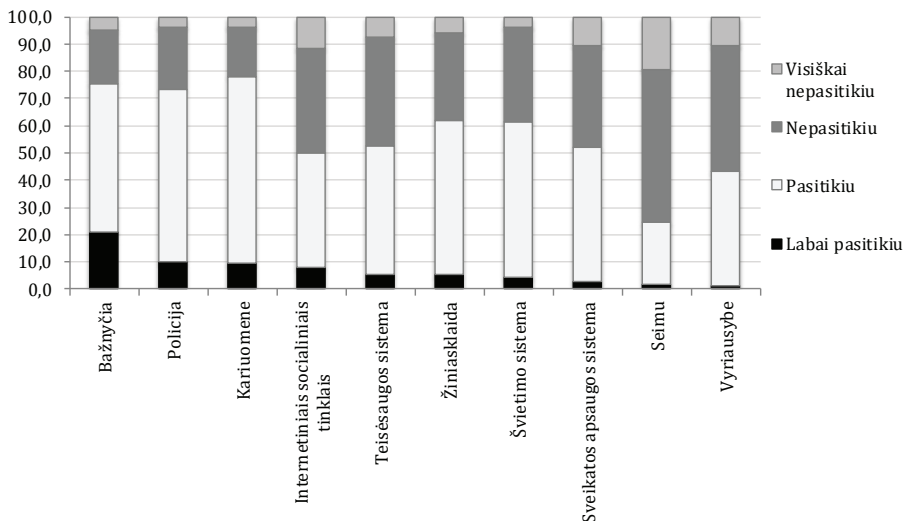
Pasitikėjimas tinklaveika tarp skaitmeninių čiabuvių ir imigrantų

Galima kelti klausimą, ar statistikos duomenų pagrindu identifikuoti veikimo pasauliniame tinkle skirtumai tarp kartų lemia ir skirtingą jų pasitikėjimo tinklaveika lygį, kuris, savo ruožtu, dar labiau įtvirtintų skirtis tarp skaitmeninių čiabuvių ir imigrantų? Siekiant į jį atsakyti, pasitelksime naujausio *Europos vertybių tyrimo* (EVS) duomenis. Į šio tyrimo klausimyną pirmą kartą buvo įtrauktas klausimas apie pasitikėjimą tinklaveika (*Ar Jūs pasitikite internetiniais socialiniais tinklais ir kitomis socialinėmis medijomis?*), kurio nebuvo ankstesnėse šio longitudinalinio tyrimo *bangose*.

Norint įvertinti platesnį pasitikėjimo socialiniais tinklais kontekstą, reikėtų jį palyginti su pasitikėjimu kitomis institucijomis. Lyginamoji perspektyva atskleidžia gana aukštą bendrą pasitikėjimo tinklaveika lygį: labai pasitikintys internetiniais socialiniais tinklais ir kitomis socialinėmis medijomis teigia 8 procentai, o pasitikintys – 42 procentai Lietuvos gyventojų, ir šiuo požiūriu tinklaveika atsiranda greta tokių struktūrų kaip teisėsaugos sistema, žiniasklaida ar švietimo sistema (žr. 3 paveikslą).

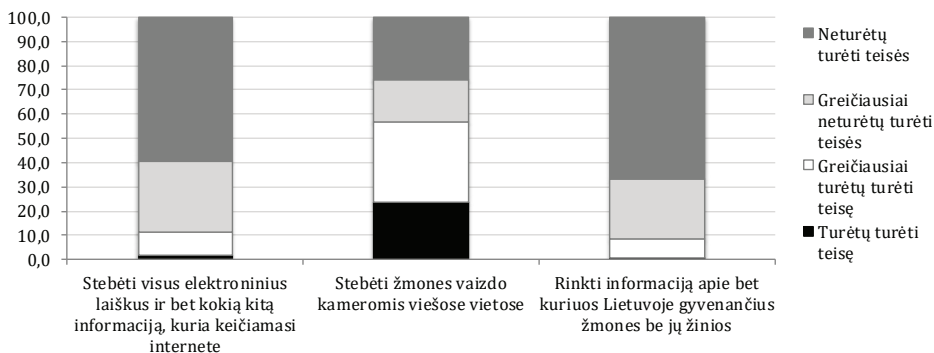
Pasitikėjimo pagrindas visuomet yra tam tikras saugaus veikimo suvokimas, todėl ir pasitikėjimas tinklaveika greičiausiai yra grįstas lūkesčiu, jog šioje erdvėje vartotojas gali veikti pakankamai saugiai. Šią prielaidą iš dalies leidžia verifikuoti EVS duomenys: tyrime respondentų buvo klausama apie veikimo internete institucinės kontrolės legitimumo vertinimą, o tai indikuoja jų lūkesčius dėl institucinės intervencijos saugaus veikimo internete. Surinkti duomenys rodo, kad Lietuvos gyventojai

3 pav. Naudojimasis internetu amžiaus grupėse, 2018 m.

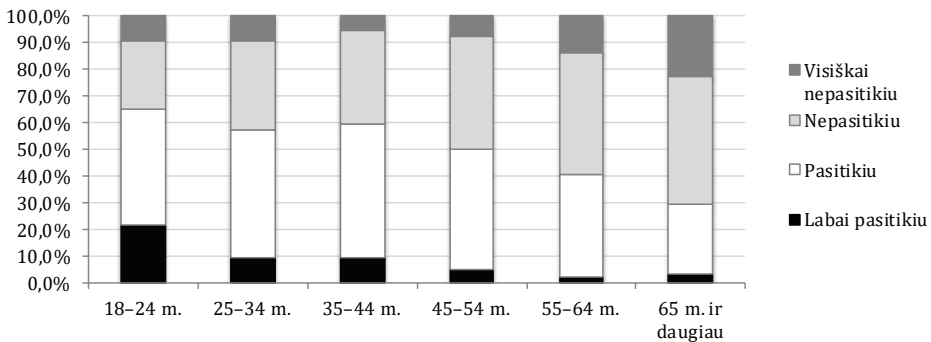
nelaiko legitimu elektroninių laiškų ir bet kokios kitos informacijos, kuria keičiamasi internete, stebėjimo (net 89 procentai respondentų laikosi nuomonės, kad valdžia neturėtų turėti tam teisės). Labai panašiai Lietuvos gyventojai vertina ir informacijos rinkimo apie žmones be jų žinios legitimumą (tam nepritariančių dalis sudaro 91 procentą), nors jie yra gana pakantūs viešųjų erdvių stebėjimui vaizdo kameromis (tam prieštaraujančių tėra 43 procentai; žr. 4 paveikslą). Įdomu tai, kad pirmųjų dviejų veiksmų vertinimai labai susiję tarpusavyje: žmonės, kurie linkę nepritari internete besikeičiamos informacijos stebėjimui, žymiai labiau linkę nepritari ir informacijos rinkimui apie žmones be jų žinios. Tuo tarpu šių vertinimų sąsaja su viešųjų erdvių stebėjimo legitimumo vertinimais yra žymiai silpnesnė. Tai rodo, jog tinklaveika žmonių sąmonėje suvokiama labiau kaip privatus, o ne viešas veikimas, todėl institucinė kontrolė šioje srityje nėra laikoma legitima.

4 pav. Įvairios žmonių veiklos institucinės kontrolės pateisinimas, 2017 m. (Jūsų nuomone, ar Lietuvos valdžia turėtų, ar neturėtų turėti teisės atlikti šiuos veiksmus?)

Siekiant ištirti pasitikėjimo tinklaveika skirtumus tarp skaitmeninių čiabuvių ir skaitmeninių imigrantų, tolesnė analizė gilinasi į respondentų amžiaus, išsimokslinimo bei materialinės padėties įtaką pasitikėjimui tinklaveika, nes visi šie rodikliai tiesiogiai siejami su skaitmeniniu raštingumu bei įsitraukimu į tinklaveiką¹. Kaip tikėtasi, amžius yra labai glaudžiai susijęs su pasitikėjimu tinklaveika, ir ryškiausia skirtis yra tarp jauniausios tyrime dalyvavusios kartos (18–24 metų amžiaus) ir visų kitų: tarp pirmųjų daugiau nei penktadalis respondentų (21,9 proc.) išreiškė visišką pasitikėjimą internetiniais socialiniais tinklais ir kitomis socialinėmis medijomis, tuo tarpu kiek vyresnėse amžiaus grupėse (25–34 m. ir 35–44 m.) tokių žmonių buvo dvigubai mažiau (atitinkamai 9,8 ir 9,7 proc.), nekalbant jau apie vyriausias amžiaus grupes, kurioms labiau būdingas nepasitikėjimas tinklaveika (žr. 5 paveikslą). Ši aiški takoskyra tarp skirtingų kartų pasitikėjimo tinklaveika dar kartą patvirtina skaitmeninių čiabuvių, kaip amžiaus kategorijos, koncepciją.

5 pav. Pasitikėjimas tinklaveika amžiaus grupėse, 2017 m.

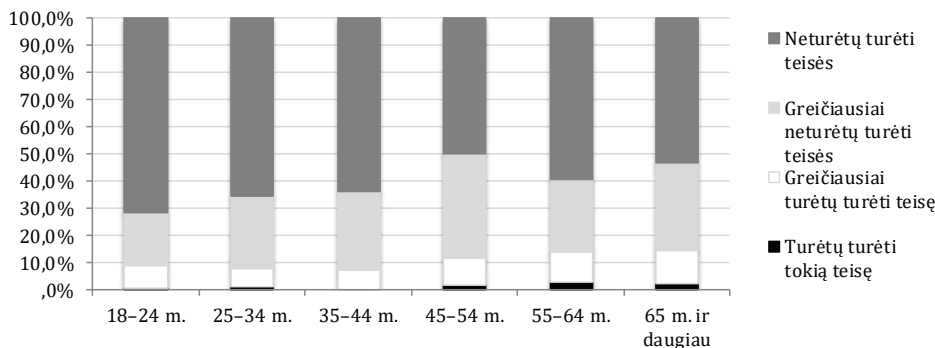
Gali kilti klausimas, ar šio rezultato nelemia tai, jog jauni žmonės apskritai linkę viskuo pasitikėti labiau. EVS tyrimo duomenys atskleidžia, jog amžius nėra susijęs su polinkiu pasitikėti ar nepasitikėti šeima, kaimynais, asmeniškai pažįstamais žmonėmis, nors jauni žmonės siek tiek labiau nei vyresnieji linkę pasitikėti žmonėmis apskritai. Taigi pasitikėjimas tinklaveika, kaip minėta, daug stipriau išreikštas būtent tarp jauniausių žmonių. Tačiau čia svarbu pastebėti, kad pastarasis ryšys išlieka stiprus ir kontroliuojant respondentų apibendrinto pasitikėjimo lygį; kitaip tariant, didesnis jaunų žmonių polinkis į pasitikėjimą žmonėmis apskritai neturi lemiamos įtakos jų pasitikėjimui tinklaveika, ir pastarasis yra tiesiogiai susijęs su amžiumi.

Kitas klausimas, kaip amžius susijęs su tinklaveikos institucinės kontrolės legitimumo vertinimais? Kaip galima numanyti, jauni žmonės pageidauja, kad valdžia turėtų turėti teisę stebėti visus elektroninius laiškus ir bet kokią kitą informaciją,

¹ Deja, EVS tyrimas nesuteikia duomenų apie respondentų tinklaveikos patirtį (intensyvumą ir pobūdį), kurie leistų daryti dar tikslesnę perskyrą tarp skaitmeninių čiabuvių ir skaitmeninių imigrantų.

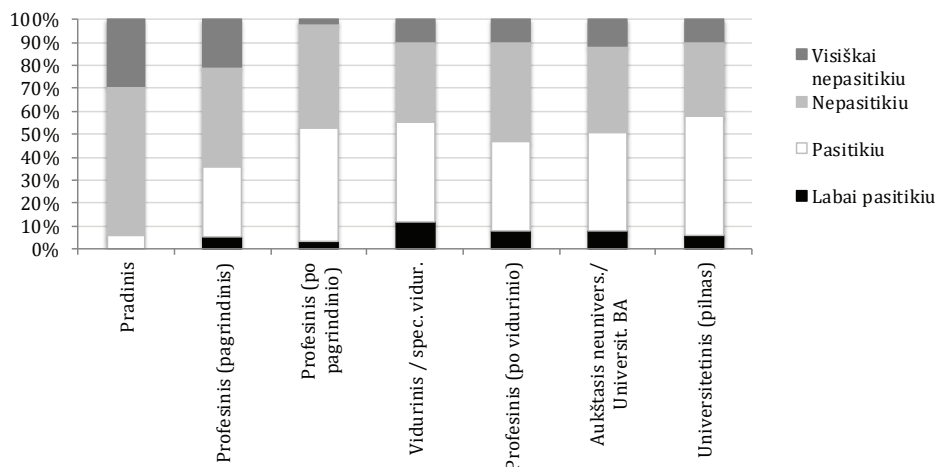
kuria keičiamasi internete, ir čia labiausiai išsiskiria jauniausioji karta, kurioje faktiškai nėra absoliučiai sutinkančių su tokiu teiginiu, o iš dalies sutinkančių – vos 8 procentai (žr. 6 paveikslą). Beje, kiekvienos vyresnės kartos atstovų nuomonė šiuo klausimu yra vis mažiau kategoriška.

6 pav. Tinklaveikos institucinės kontrolės pateisinimas amžiaus grupėse, 2017 m.
(Jūsų nuomone, ar Lietuvos valdžia turėtų, ar neturėtų turėti teisės stebėti visus elektroninius laiškus ir bet kokią kitą informaciją, kuria keičiamasi internete?)

Ne tik amžius, bet ir išsimokslinimas ir materialinė padėtis yra laikomi tais demografiniais rodikliais, kurie sietini pirmiausia su skaitmeniniu raštingumu (kaip būtinąja prielaida tinklaveikai) bei įsitraukimo į tinklaveiką aktyvumu, todėl gali būti reikšmingi, apibrėžiant skaitmeninių čiabuvių kategoriją. Ir iš tiesų, EVS tyrimo duomenys rodo tam tikrą išsimokslinimo ryšį su pasitikėjimu tinklaveika: žemiausio išsimokslinimo žmonės yra tie, kurie išreiškia didžiausią nepasitikėjimą tinklaveika, nors kitose grupėse skirtumai ir nėra dideli (žr. 7 paveikslą). Tačiau

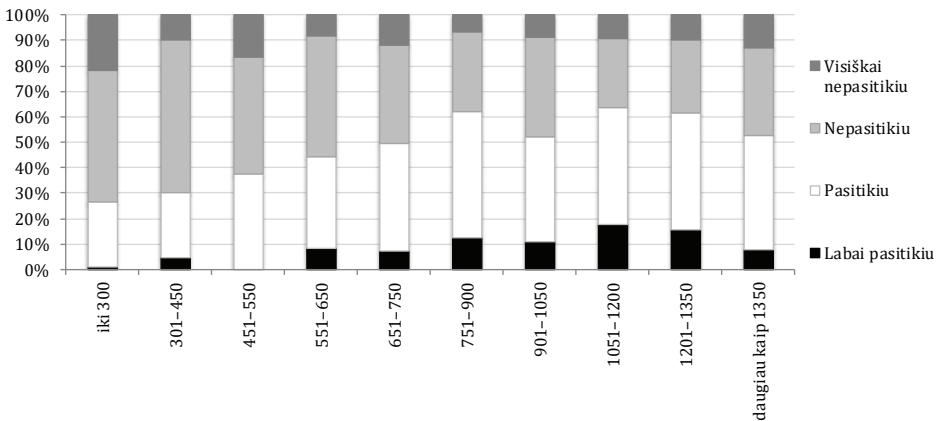
7 pav. Pasitikėjimas tinklaveika tarp skirtingo išsimokslinimo žmonių, 2017 m.

gilesnė analizė atskleidžia, kad šis ryšys yra sąlygotas amžiaus – jį kontroliuojant, jokio reikšmingo ryšio tarp išsimokslinimo ir pasitikėjimo tinklaveika nelieka. Be to, išsimokslinimas nėra susijęs ir su tinklaveikos institucinės kontrolės legitimumo vertinimais. Tad nors išsimokslinimas ir yra svarbi skaitmeninio raštingumo prielaida, jis nėra esminė skirties tarp skaitmeninių čiaabuvių ir skaitmeninių imigrantų ašis.

Prie analogiškos išvados veda ir pasitikėjimo tinklaveika ryšio su respondentų materialine padėtimi analizė: nors matome aiškų ryšį tarp respondentų namų ūkio pajamų ir pasitikėjimo tinklaveika (žr. 8 paveikslą), tačiau šis ryšys taip pat didele dalimi nulemtas respondentų amžiaus – eliminavus amžiaus įtaką, savarankiška materialinės padėties įtaka pasitikėjimui tinklaveika tampa nereikšminga. Be to, kaip ir išsimokslinimas, taip ir materialinė padėtis nėra susijusi su tinklaveikos institucinės kontrolės legitimumo vertinimais.

8 pav. Pasitikėjimas tinklaveika tarp skirtingas pajamas turinčių žmonių, 2017 m.

Iš visų nagrinėtų demografinių rodiklių tik amžius turi reikšmingos įtakos pasitikėjimui tinklaveika: jauniausios amžiaus grupės žmonės ja pasitiki labiausiai. Taigi išsimokslinimo ir materialinės gerovės įtakos pasitikėjimui tinklaveika, kontroliuojant respondentų amžių, nebuvo nustatyta. Ta pati išvada darytina ir apie tinklaveikos institucinės kontrolės legitimumo vertinimus.

Apibendrinimas

Pastarąjį dešimtmetį vis garsiau imama kalbėti apie esminę technokultūrinę skirtį tarp jauniausios ir vyresniųjų kartų, nes skaitmeninių technologijų apsuptyje gimę ir tam tikra prasme netgi šių technologijų auklėti jaunuoliai visiškai kitaip nei anksesnės kartos suvokia pasaulį, tarpasmeninę komunikaciją, kitaip ieško reikalingos informacijos, ją apdoroja ir kitaip ja keičiasi. Taigi toli siekiančias socialines pasekmes

netruko pajusti, pavyzdžiui, švietimo sistema, nespėjanti efektyviai prisitaikyti prie kintančių jaunosios kartos poreikių ir mokymosi specifikos.

Pristatyti statistiniai ir EVS tyrimo duomenys išsklaido abejones, ar skaitmeninių čiabuvių kategorija iš tiesų yra esmingai su amžiumi susijęs konstruktas, nes akivaizdžiai pademonstruoja, kad nuo gimimo su naujosiomis technologijomis augusiai kartai būdingas kokybiškai savitas veikimas tinkle. Amžius yra svarbiausias demografinis veiksnys ir kalbant apie pasitikėjimo tinklaveika lygį: jaunesni žmonės tinklaveika pasitiki labiau. Svarbu ir tai, jog nustatytas didesnis jaunų žmonių polinkis pasikliauti tinklaveika nėra sąlygotas vien jų polinkio viskuo pasitikėti labiau, bet atskleidžia esminį tinklaveikos suvokimo skirtumą tarp kartų. Taigi 16–24 metų amžiaus žmonės interneto vartojimo intensyvumo, skaitmeninio raštingumo, socialinės veiklos perkėlimo į internetą bei pasitikėjimo tinklaveika prasme yra gana homogeniška grupė, todėl kaip tik juos galima laikyti tikraisiais tinklažmogiais ar skaitmeniniais čiabuviais. Nors vyresni žmonės, ypač aukštesnio išsimokslinimo ir materialinės padėties, įgyja panašių ar net aukštesnių skaitmeninių kompetencijų nei jaunimas, jų įprastinis veikimas tinkle turi iš esmės kitokį pobūdį.

Siekiant jei ne panaikinti, tai bent jau mažinti šią tarpgeneracinę skirtį, ypatingas dėmesys turėtų būti skirtas vyresnio amžiaus žmonių skaitmeninio saviveiksmingumo ugdymui, tikėjimo savo galimybėmis įvaldyti skaitmenines technologijas puoselėjimui ir gebėjimų jas pasitelkti efektyvesniam savo kasdienio gyvenimo užduočių sprendimui ugdymui. Priešingu atveju vyresniosios kartos bus pasmerkotos gyventi socialinėje atskirtyje, o vis platesniam paslaugų spektrui persikeliant į skaitmeninę erdvę, ši praraja tik didės.

Literatūra

- Bandura, Albert. 1986. *Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory*. New York: Prentice-Hall.
- Bandura, Albert. 2001. Social Cognitive Theory: An Agentic Perspective. In: *Annual Review of Psychology*, Vol. 52, p. 1–26.
- Compeau, Deborah; Higgins, Christopher, A.; Huff, Sid. 1999. Social Cognitive Theory and Individual Reactions to Computing Technology: A Longitudinal Study. In: *MIS Quarterly*, Vol. 23, p. 145–158.
- Eastin, Matthew S.; LaRose, Robert. 2000. Internet Self-Efficacy and the Psychology of the Digital Divide. In: *Journal of Computer-Mediated Communication*, Vol. 6 (1). Prieiga per internetą: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/j.1083-6101.2000.tb00110.x> [žiūrėta 2019 12 12].
- Ellison, Nicole B.; Steinfield, Charles W.; Lampe, Cliff. 2007. Benefits of Facebook “Friends”: Social Capital and College Students’ Use of Online Social Network Sites. In: *Journal of Computer-Mediated Communication*, Vol. 4 (article 1).
- Facer, Keri; Furlong, Ruth. 2001. Beyond the Myth of the “Cyberkid”: Young People at the Margins of the Information Revolution. In: *Journal of Youth Studies*, Vol. 4 (4), p. 451–469.

- Galegher, Jolene; Sproull, Lee; Kiesler, Sara. 1998. Legitimacy, Authority and Community in Electronic Support Groups. In: *Written Communication*, Vol. 15, p. 493–530.
- Helsper, Ellen J.; Eynon, Rebecca. 2010. Digital Natives: Where is the Evidence? In: *British Educational Research Journal*, Vol. 36 (3), p. 503–520.
- Hill, Thomas; Smith, Nancy D.; Mann, Millard F. 1987. Role of Efficacy Expectations in Predicting the Decision to Use Advanced Technologies: The Case of Computers. In: *Journal of Applied Psychology*, Vol. 72, p. 307–313.
- Kennedy, Gregor E.; Judd, Terry S.; Churchward, Anna.; Gray, Kathleen; Krause, Kerri-Lee. 2008. First Year Students' Experiences With Technology: Are They Really Digital Natives? In: *Australasian Journal of Educational Technology*, Vol. 24 (1), p. 108–122.
- Lee, Haein; Park, Hyejin; Kim, Jin Woo. 2013. Why People Share Their Context Information on Social Network Services? A Qualitative Study and an Experimental Study on Users' Behavior of Balancing Perceived Benefit and Risk. In: *International Journal of Human-Computer Studies*, Vol. 71 (9), p. 862–877.
- Lutz, Christoph; Strathoff, Pepe. 2014. Privacy Concerns and Online Behavior – Not so Paradoxical after All? Viewing the Privacy Paradox Through Different Theoretical Lenses. Prieiga per internetą: <https://ssrn.com/abstract=2425132> [žiūrėta 2019 05 07].
- Metzger, Miriam. J. 2004. Privacy, Trust, and Disclosure: Exploring Barriers to Electronic Commerce. In: *Journal of Computer-Mediated Communication*, Vol. 9 (4).
- Norberg, Patricia A.; Horne, Daniel R.; Horne, David A. 2007. The Privacy Paradox: Personal Information Disclosure Intentions Versus Behaviors. In: *Journal of Consumer Affairs*, Vol. 41 (1), p. 100–126.
- Prensky, Marc. 2001a. Digital Natives, Digital Immigrants. Part 1. In: *On the Horizon*, Vol. 9 (5), p. 1–6. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1108/10748120110424816> [žiūrėta 2019 01 29].
- Prensky, Marc. 2001b. Digital Natives, Digital Immigrants. Part 2: Do They Really Think Differently? In: *On the Horizon*, Vol. 9 (6), p. 1–6.
- Tapscott, Don. 1998. *Growing Up Digital: The Rise of the Net Generation*. New York: McGraw-Hill.
- Tidwell, Lisa Collins; Walther, Joseph B. 2002. Computer-Mediated Communication Effects on Disclosure, Impressions, and Interpersonal Evaluations: Getting to Know One Another a Bit at a Time. In: *Human Communication Research*, Vol. 28, p. 317–348.

Trust in Networking: What Do Digital Natives and Digital Immigrants Think About It?

Summary

Keywords: digital social networks, trust, digital natives, digital immigrants, social cognitive theory, self-efficacy

The development of digital communication technologies have rapidly expanded innovative, more convenient and inexpensive ways of interpersonal communication, creating completely new spaces of sociability, where the youngest human generation has settled fastest and feels most comfortable. Why are young people so enthusiastic about integrating new technologies in their daily lives, using them more intensively and in a wider variety of activities? One of the possible answers stemming from social cognitive theory paradigm is quite simple: young people just have greater digital self-efficacy because they see positive role models both in their social environment and in the media, and have less hesitation in their ability to master new competencies.

In terms of peer-to-peer communication and global networking, this young generation has become so unique that it has even been figuratively called “digital natives”, distinguishing it from the older generations who – as it is claimed – even after acquiring the necessary skills and competences can only become “digital immigrants”. Although the term “digital natives” has become quite popular and widely used, this social phenomenon with far-reaching implications has so far been little studied.

When looking for an answer to a still open question whether age is the principal dividing line between digital natives and digital immigrants, or other attributes (such as education, material well-being, etc.) can compensate for the sharp differences in digital experiences, the article focuses primarily on the issue of trust in networking, because trust is a prerequisite for the successful functioning of any social entity. As of every social environment, mutual trust is also an important element of digital networking as it encourages communication: users need to assume a certain degree of risk and to trust others in order to expand their networks, hoping that the potential harms of networking will be less than its potential benefits. It is worth to discuss about the twofold relationship between trust and networking experience: on the one hand, greater trust in networking encourages greater involvement and fearlessness; on the other hand, networking experience gives useful insights into the processes and, at the same time, gives more confidence and builds trust. Since people of different generations have very different experiences of networking, it is likely to lead to differences in trust in networking.

Official statistics show that the level of basic and higher digital competences among the youth is higher than among older generations; that young people are the most ac-

tive on the Internet as the majority of them are involved in networking on daily basis; that among the youngest generation most of the indicators of digital literacy, activities, and privacy threats in the network are not dependent on education, whereas in other generations education differentiates them significantly; that the greatest differences between generations are related to the spread of social and entertainment activities online, and the differences in the prevalence of instrumental activities among generations are not so pronounced.

The article raises the question of whether these differences in networking practices also lead to different levels of trust in networking, which, in turn, would further strengthen the distinction between digital natives and digital immigrants. The analysis of the latest *European Values Study* data showed that, of all demographics examined, only age has a significant independent impact on trust in networking. Meanwhile, the impact of education and material well-being on trust in networking, controlling the age of respondents, has not been established. This implies that people aged 16–24 are rather homogeneous group in terms of Internet usage intensity, digital literacy, social networking, and trust in networking, so they can be considered as true digital natives. Although older people, especially those with a higher level of education and material background, acquire similar or even higher digital competences than young people, their normal networking behavior is in principle different in nature. The analysis carried out thus confirms the concept of digital natives as an age category.

In order to reduce this intergenerational divide, if not to eliminate it, special attention should be paid to developing the digital self-efficacy of older people, fostering their faith in their ability to master digital technologies and to use them effectively in completing their daily tasks. Otherwise, the older generations will be destined to live in social exclusion and, as more and more services are moving to the digital space, this gap will only widen.